

УДК 159.923.2' 233

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОКОРЕКЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ КОМУНІКАТИВНОГО РОЗВИТКУ ТА СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК КОМПОНЕНТУ ЇХ САМОСВІДОМОСТІ

Н. М. Могильова, К. В. Нечаєва

У статті висвітлено розуміння природи спілкування, використання психокорекційних технологій у процесі комунікативного розвитку дітей дошкільного віку та їх роль у розвитку самосвідомості. Встановлено, що позитивна і розвинена самосвідомість допомагає у вирішенні складних завдань пристосування особистості до соціуму, у вигляді застосування розвинутих комунікативних навичок. Комунікативний компонент самосвідомості виконує найважливішу функцію становлення особистості, на яку вже на ранніх етапах розвитку необхідно звертати особливу увагу у процесі становлення цього центрального новоутворення. Визначено потреби в спілкуванні у загальному прогресі особистості – у розвитку найважливіших особистісних структур і форм поведінки. Проведено аналіз системи «Мова – мовлення – спілкування», який дозволив виділити три рівні.

***Ключові слова:** спілкування, комунікативний розвиток дітей дошкільного віку, психокорекційні технології.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Основними джерелами самосвідомості виступають спілкування і діяльність як єдність трьох сторін: пізнавальної, емоційно-ціннісної і дієво-вольової. В першу чергу, тут мається на увазі процес накопичення знань про себе, який не призводить до кінцевого, абсолютного знання, але робить знання усе більш адекватним.

Позитивна і розвинена самосвідомість допомагає у вирішенні складних завдань пристосування особистості до соціуму, зокрема, у вигляді застосування розвинутих комунікативних навичок, тобто саме комунікативний компонент самосвідомості виконує найважливішу функцію становлення особистості, розкриває глибинні механізми переходу людини, носія індивідуальної суб'єктивності, індивідуальної

суті, у людину, носія суспільної суті, і навпаки [1]. Експериментальні дослідження різних аспектів виникнення та розвитку потреби у спілкуванні на різних стадіях онтогенезу, і насамперед на ранніх його етапах, переконливо показують величезну роль потреби в спілкуванні у загальному прогресі особистості – у розвитку найважливіших особистісних структур і форм поведінки (К. І. Божович, М. І. Лісіна) [4]. Дане положення представляється нам принциповим, оскільки тільки з цих позицій комунікація як основна для всього психічного розвитку дитини потреба, виступає не іманентно властивою людині силою, а відображенням у формі психічно об'єктивної необхідності самого способу буття індивіда як суспільної істоти, всі зв'язки і відносини до навколишнього світу опосередковані стосунками з іншою людиною. Отже, вже на ранніх етапах розвитку особистості необхідно звертати особливу увагу на процес становлення цього центрального утворення особистості [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Досліджувану проблему у вітчизняній психолого-педагогічній науці вивчали автори В. У. Кузьменко, О. В. Мамічева, Е. Ф. Рибалко (вивчали спілкування дітей, розвиток та місце їх мовномисленневих операцій в структурі мовної діяльності в реальних умовах групи дитячого садка) [2; 5]; А. А. Смирнова досліджувала мотиви спілкування дітей один з одним; М. І. Лісіна розглядала розвиток спілкування дошкільників з дорослими і ровесниками [4].

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Поява численних експериментальних досліджень так і не внесла ясність і однозначність у розуміння природи спілкування, психокорекційних технологій комунікативного розвитку дітей та їх ролі в розвитку самосвідомості: різні авторикладають в поняття «комунікативний розвиток» не однаковий зміст (називають спілкуванням м'яке звернення дорослого до дитини; говорять про спілкування людини з природою і самим собою; визнають реальність спілкування з об'єктами та ін).

У контексті нашого теоретико-емпіричного дослідження психокорекційних технологій комунікативного розвитку та спілкування дітей дошкільного віку як компоненту їх самосвідомості ми розглядаємо їх з позиції трирівневої системи «Мова – мовлення – спілкування», що дозволяє виділити диференційовані форми психічної діяльності, характерні для кожного рівня цієї системи та основні

напрямки комунікативного розвитку дітей. Проведений аналіз означеної системи «Мова – мовлення – спілкування» дозволив нам виділити наступні рівні:

- психолінгвістичний, що об'єднує мовні засоби спілкування;
- психосемантичний, що об'єднує мовні, розумові процеси і смислову сторону висловлювання;
- комунікативний, що включає процес спілкування і міжособистісне взаємодія.

Мета статті полягає у визначенні психокорекційних технологій комунікативного розвитку дітей та їх ролі в розвитку самосвідомості дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Розглядаючи трирівневу систему систему, ми дійшли висновку, що комунікативний розвиток дошкільника протікає у відповідних напрямках:

- відбуваються окремі кількісні та якісні накопичення в мовному розвитку, наприклад, збільшення словникового запасу і диференціація семантичного поля (психолінгвістичний рівень);
- розвиваються вміння правильно, повно і точно висловлювати свою думку, логічно і зв'язно побудувати висловлювання (психосемантичний рівень);
- розвиваються вміння виражати свої думки в дієвих, зрозумілих і доступних для співрозмовника висловлюваннях, що відповідають цілям власної вербальної поведінки (комунікативний рівень).

Однак повноцінно комунікативний розвиток дошкільника можливий тільки в тому випадку, якщо всі розглянуті системи будуть перебувати у взаємодії, тобто мова йде про включення мовленнєвого розвитку в загальний контекст спілкування, комунікативної діяльності. Тому дослідження психокорекційних технологій комунікативного розвитку в структурі самосвідомості дошкільника вимагало методичного інструментарію, адекватного меті та завданням дослідження. Використання методу спостереження обмежувало нас в оцінюванні комунікативної поведінки дитини: вдома, при організації режимних моментів і в ряді інших випадків, дошкільники залишалися недоступними для безпосереднього спостереження. При цьому ми розумілися в тому, що без інформації про комунікативну поведінку дітей у ситуаціях, недоступних для нашого спостереження, висновки про особливості їх комунікативного розвитку будуть неповними.

Тому нами був застосований метод експертних оцінок, який дозволив виявити труднощі у спілкуванні з дорослими і ровесниками. Експертами виступали батьки та педагоги дитячих освітніх установ.

Анкетні листи були розроблені у відповідності з основними правилами, принципами та вимогами до побудови анкети.

Для батьків нами була розроблена анкетна методика «Що заважає у спілкуванні з дитиною?», спрямована на виявлення труднощів спілкування дитини з іншими людьми. В анкеті даються варіанти відповідей (відсутність навичок спілкування, негативне ставлення до інших, невпевненість у собі, уразливість і т. д.). Батькам пропонувалося оцінити причини, які найбільш часто зустрічаються, ускладнюють спілкування дитини з іншими людьми (дітьми та дорослими) і зафіксувати їх в протоколі за умовною шкалою в балах. Крім того, для вивчення особистісної поведінки і порушень спілкування дітей використовувалося анкетування педагогів. Відповіді на питання анкетної методики «Спілкування дітей у групі дитячого саду» аналізувалися за такими показниками:

- які труднощі у спілкуванні є найбільш вираженими;
- характер і різноманітність форм і методів формування навичок спілкування;
- загальний висновок про причини виникнення труднощів у спілкуванні дітей даного віку з ровесниками і дорослими.

При аналізі анкети для батьків, спрямованої на виявлення труднощів у спілкуванні з дітьми, ми прийшли до наступних висновків. З даних опитування батьків видно, що 20,0% батьків вказують на відсутність у дитини навичок спілкування, а саме невміння висловити свою думку, неухважність до того, що вони їй кажуть. На думку більшості батьків, такі психічні прояви у дітей, як невпевненість у собі (59,0%), зневажливість (37,0%), сором'язливість (34,0%) ускладнюють процес спілкування з дітьми. Крім цього, 24,0% батьків вказували на те, що їх діти прагнуть усамітнитися і довгий час можуть перебувати на самоті.

Таким чином, існує достатньо причин, що ускладнюють взаємодію та спілкування дітей з дорослими (батьками і найближчими родичами), негативно впливають на формування комунікативного компонента самоусвідомлення та вмінь спілкуватися, які можуть бути викликані не тільки стилем спілкування батьків з дитиною, характером відносин батьків між собою і особливостями темпераменту самих дітей, але і

специфічними рисами комунікативного розвитку старших дошкільників.

Для виявлення уявлень педагогів дошкільних освітніх установ про спілкування дітей, ми попросили їх відповісти на питання анкети «Спілкування дітей у групі дитячого садка». Спочатку нам необхідно було операціоналізувати категорію «спілкування» з точки зору педагогів, а після цього виявити, які труднощі вони відчують у процесі комунікативного розвитку дітей.

Однак, дати повне і точне визначення поняття «спілкування» як складного, багатопланового процесу встановлення і розвитку контактів між людьми, породжуваного потребами у спільній діяльності і включає до себе обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння іншої людини, вдалося не великій кількості педагогів (25,0%). У більшості з них (75,0%) ми відзначили неточні уявлення про поняття «спілкування». Педагоги давали визначення наступного змісту: «спілкування – це взаємодія людей один з одним», «обмін інформацією між людьми і вплив її на інших», «уміння спілкуватися з оточуючими, дотримання норм мовленнєвого етикету» та ін.

Труднощі, які відчували педагоги в процесі комунікативного розвитку дітей, різні, це: недостатній рівень розвитку комунікативних навичок (46,0%), неухважність, невпевненість у собі дітей (29,0%), невідповідність можливостей дітей вимогам і запитам батьків (12,5%), і 12,5% педагогів не змогли відповісти на дане питання.

Практично всі педагоги, а саме 79,0% зазначили, що у взаєминах дітей їх найбільше хвилює байдужість до іншого, а 45,8% педагогів відзначили прояв грубості; 29,1% – агресивності; 37,5% – зловтіхи; 54,1% – конфліктності і 16,6% – повного підпорядкування бажаннями інших дітей.

58,3% педагогів вважають, що коли дитина перебуває в стані емоційного неблагополуччя, до неї необхідно виявити підвищену увагу, а саме, поговорити, спробувати з'ясувати причину такого стану і допомогти. 33,3% педагогів вважають, що в такій ситуації необхідно проявити співчуття, звернутися до дитини за допомогою м'яких слів, тактильних контактів і спробувати заспокоїти. Лише 8,3% педагогів вважають, що крім усього перерахованого, необхідно звернути увагу ровесників на дитину і проявити до неї емпатію.

При відповіді на питання, що стосується труднощів спілкування дітей один з одним, 62,5% педагогів відзначили, що головна причина

труднощів у спілкуванні полягає у впливі навколишнього середовища, в якому зростає дитина; на думку 20,8% педагогів величезний вплив роблять взаємини в сім'ї, і 16,6% педагогів впевнені, що труднощі спілкування пов'язані з індивідуальними особливостями дитини, а саме з темпераментом.

Аналізуючи відповіді педагогів щодо конкретних методів формування комунікативних умінь, ми відзначили, що більшість з них (75,0%) використовують бесіди, вербальні і невербальні проблемні ситуації, а також методи, спрямовані на стимуляцію процесу спілкування (ситуація успіху, захоочення, похвала).

Аналіз анкети вихователів показав, що вони не використовують в роботі методи ігрового тренінгу, моделювання комунікативних ситуацій, тому що не володіють методикою їх проведення. На останнє питання анкети, спрямоване на з'ясування форми роботи з батьками щодо формування та розвитку комунікативних навичок спілкування, педагоги вказали наступне: найбільш поширеною формою роботи є бесіда (95,8%), оформлення інформаційних куточків (91,6%), консультування (79,1%) та батьківські збори (45,8%). В основному педагоги роблять акцент на групові форми роботи і практично не використовують діагностику сім'ї у формі анкетування.

Висновки. Таким чином, використання психокорекційних технологій у комунікативному розвитку дітей та їх роль в розвитку самосвідомості виконує найважливішу функцію становлення особистості, розкриває глибинні механізми переходу людини, носія індивідуальної суб'єктивності, індивідуальної суті, у людину, носія суспільної суті, і навпаки. Комунікативний розвиток дошкільника як важливий структурний компонент його самосвідомості розглядається з позиції тривірневої системи «Мова – мовлення – спілкування» і включає такі рівні: психолінгвістичний, психосемантичний і комунікативний.

Метод експертних оцінок дозволяє виявити найбільш виражені труднощі дітей у спілкуванні з дорослими і однолітками, характер і різноманітність форм і методів формування навичок спілкування, а також зробити узагальнений висновок про причини виникнення труднощів у спілкуванні дітей дошкільного віку з ровесниками і дорослими.

Література

1. Выготский Л. С. Психология развития ребенка / Л. С. Выготский. – М.: Смысл [и др.], 2004. – 512 с.

2. Кузьменко В. У. Развитие индивидуальности дитини 3-7 років / В. У. Кузьменко. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. – 365 с.
3. Леонтьев А. А. Психология общения : учеб. пособие для студ. высш. уч. заведений / А. А. Леонтьев. – 3-е изд. – М. : Смысл, 2005. – 386 с.
4. Лисина М.И. Общение, личность и психика ребенка / М.И.Лисина. - М.: Модэк, 1997. - 384 с.
5. Мамічева О.В. Развитие та місце мовномисленневих операцій в структурі мовної діяльності /О.В.Мамічева. Психолінгвістика: [зб-к наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»]. - Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2012. – Вип.10. – С. 80-85.

ИССЛЕДОВАНИЯ ПСИХОКОРРЕКЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ КОММУНИКАТИВНОГО РАЗВИТИЯ И ОБЩЕНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА КАК КОМПОНЕНТА ИХ САМОСОЗНАНИЯ

Н. М. Могилева, К. В. Нечаева

В статье освещено понимание природы общения, использование психокоррекционных технологий в процессе коммуникативного развития детей дошкольного возраста и их роль в развитии самосознания. Установлено, что позитивное и развитое самосознание помогает в решении сложных задач приспособления личности к социуму, в виде применения развитых коммуникативных навыков. Коммуникативный компонент самосознания выполняет важнейшую функцию становления личности, на которую уже на ранних этапах развития необходимо обращать особое внимание в процессе становления этого центрального новообразования. Определены потребности в общении в общем прогрессе развития личности – в развитии важнейших личностных структур и форм поведения. Проведен анализ системы «Язык - речь - общение», который позволил выделить три уровня.

Ключевые слова: общение, коммуникативное развитие детей дошкольного возраста, психокоррекционные технологии.

RESEARCH PSYCHOCORRECTION TECHNOLOGY COMMUNICATION DEVELOPMENT AND COMMUNICATION OF PRESCHOOL CHILDREN AS A COMPONENT OF THEIR IDENTITY

N. M. Mohyliova, K. V. Nechaeva

The article deals with understanding the nature of communication, the use of psycho technologies in the process of communicative development of preschool children and their role in the development of identity. It is established that a positive

and a developed consciousness helps to solve the complex problems of adaptation of personality to society, through the use of developed communication skills. Communicative component identity fulfills a very important function of identity formation, which is in the early stages of development, it is necessary to pay special attention in the process of formation of the Central neoplasms. Requirements in communication in the overall progress of the development of personality in the development of the most important personality structures and behavior. The analysis of the system the «Language - speech – communication», which allowed to distinguish three levels.

Key words: Communication, communicative development of preschool children, psycho-correction technology.

Могильова Наталія Миколаївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри логопедії та спеціальної психології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ, Україна). E-mail: lena_sk74@mail.ru.

Mohyliova Nataliya Mykolayivna – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of Speech Therapy and Special Psychology Department, State Higher Educational Establishment «Donbass State Pedagogical University». (Sloviansk, Ukraine). E-mail: lena_sk74@mail.ru.

Нечаева Катерина Володимирівна – магістр факультету спеціальної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ, Україна).

Nechaeva Kateryna Volodymyrivna – Magistracy Student of the Defectology Faculty, State Higher Educational Establishment «Donbass State Pedagogical University». (Sloviansk, Ukraine).